

Naisten ja miesten lajit? Keskustelu urheilulajien sukupuolittuneisuudesta suomalaisessa lehdistössä olympiavuosina 1952–1988

Abstrakti

Suhtautuminen miesten ja naisten kilpaurheiluun oli Suomessa sukupuolittunutta 1900-luvulla aina vuosisadan lopulle asti. Vaikka voittoja oli saavutettu ja urheilumenestyksen merkitys kansalliselle itsetunnolle tunnustettiin, oli se kuitenkin ennen kaikkea miesten menestystä. Yleisurheilussa naisilla oli pääsy vain noin puoleen kaikista kilpailulajeista vielä 1960-luvun alussa. Tässä artikkelissa tutkin suomalaisen lehdistön kirjoituksia urheilulajien sukupuolittuneisuudesta olympiavuosina 1952–1988. Aineistona käytän kahdeksaa sanoma- ja aikakauslehteä, joiden uutisoinnista nousi esiin kolme pääteemaa. Ensimmäinen oli esteettisyyden vaatimus. Se oli perua naisvoimistelun vahvasta perinteestä, joka samalla sulki pois muita liikunnan muotoja. Toisena nousi esiin doping ja sen naisten urheilua toiseuttava vaikutus. Kiellettyjen keinojen käyttöä paheksuttiin varsinkin naisilla. Kolmas teema, varsinainen tasa-arvokeskustelu, sai vauhtia 1970-luvulla myös urheilussa yhteiskunnan yleisen demokratisoitumiskehityksen vauhdittamana. Aineisto kertoo muutoksen suunnasta mutta myös sen hitaudesta.

Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä naisten kilpaurheiluun suhtauduttiin niin Suomessa kuin laajemminkin läntisissä maissa eri tavoin kuin miesten urheiluun. Urheilevia naisia vähäteltiin myös tieteellisin perustein. Suomessa psykologian professori Martti Takalan arvovallalla voitiin todeta avioliiton vähentävän urheilun merkitystä naiselle. Takala piti naisten kilpaurheilua myös urheilukulttuurin kannalta vähempiarvoisena: ”Naisten kilpa- ja huippu-urheilu ei ole samassa keulakuvan asemassa massa-urheilulle kuin miesten urheilu on esimerkiksi poikaurheilulle”.¹ Hän esitti nämä mielipiteensä keskustelutilaisuudessa, joka järjestettiin

1956 Helsingin yliopiston voimistelulaitoksella. Laitos edusti maan korkeinta liikuntakoulutusta.

Tässä artikkelissa tutkin naisten urheilun ja sukupuolen representaatioita suomalaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä olympiavuosina 1952–1988. Olen erityisesti kiinnostunut keskusteluista, joissa pyrittiin määrittelemään naisille sopivia tai sopimattomia kilpaurheilulajeja. Oletuksenani on, että keskustelu muuttui ajan myötä sallivampaan suuntaan ja kertoi samalla myös urheilukulttuurissa tapahtuneista muutoksista. Artikkelini kiinnittyy urheilun sukupuolittuneisuutta koskevaan keskusteluun ja avaa kulttuurihistoriallisia näkökulmia myös lehdistö- ja urheiluhistoriaan.

Aineistoni koostuu kahdeksan suomalaisen lehden naisten kilpailuja koskevasta urheilukeskustelusta olympiavuosina 1952–1988. Lehdet ovat *Helsingin Sanomat*, *Uusi Suomi*, *Suomen Kuvalehti*, *Maaseudun Tulevaisuus*, *Hufvudstadsbladet*, *Ilta-Sanomat* ja *Länsi-Savo*. Urheilulehdistöä edustaa *Suomen Urheilulehti*, josta olen ottanut mukaan numerot valittujen vuosien kesäolympiakuukauden ajalta. Lisäksi käytän Tahto-museoon arkistoitua Liikuntatieteellisen Seuran julkaisuja olympiavuosilta 1964–1988 sekä urheilulääketiedettä ja urheilukulttuuria käsitteleviä aikalaisteoksia.

Olen valinnut jokaiselta olympiavuodelta tutkimuskohteekseni viisi artikkelia kustakin lehdestä. Käytin hakufraaseina sanapareja ”naiset kilpailut”, ”naiset olympialaiset”, ”naiset urheilu” ja ”naiset kisat”. Artikkelien valintaperusteena oli niissä käyty keskustelu tasa-arvosta sekä mahdollisuuksista kilpailuun, osallistumiseen ja johtamiseen. Lisäksi selkeät kannanotot sukupuolten mukaan jaetun kilpailun puolesta ja vastaan ovat esillä. Näin kokosin joka olympiavuodelta 40 artikkelia eli yhteensä aineistooni sisältyy 400 artikkelia. Myös lehtiotoksen alueellinen kattavuus on hyvä. Mukana on useita sanomalehtiä, aikakauslehti ja urheiluun erikoistuneita julkaisuja. Aineisto edustaa myös erilaisia lukijakuntia, kuten kaupunkien ja maaseudun asukkaita sekä ruotsinkielistä tilaajakuntaa. Artikkelit on digitoitu *Urheilulehteä* ja Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja lukuun ottamatta. Tallensin Kansalliskirjastossa digitoidut artikkelit leikekirjapalveluun, jossa voin tarkastella niitä esimerkiksi aikajärjestyksessä tai medioittain.²

Olympiavuosina kirjoittelu urheilusta tiivistyy ja varsinkin kisojen urheilijavalinnat paljastavat toiminnan taustalla olevia vaikuttimia. Urheiludiskursssia toki käydään myös suurkisojen välillä, mutta olympiakisojen merkitys historiallisena, globaalina ja kansoja yhdistävänä tapahtumana perustelee juuri olympiavuosien valintaa tutkimuksen kohteeksi. Lisäksi kisojen muuttuvat

lajivalikoimat kertovat urheilukulttuurin ja urheilupolitiikan saralla tapahtuneista kehityskuluista. Tarkastelujaksolla sekä kesä- että talviolympialaiset järjestettiin samana vuonna, mikä laajentaa tarkastelussa olevaa keskustelu-aikaa kalenterivuoden sisällä. 1950-luvulta alkava tarkastelujakso jatkuu 1980-luvun lopulle, jolloin kylmä sota on päättymässä ja tasa-arvokehitys saavuttamassa yhden taitepisteensä. Tutkimuksen kohteena oleva neljänkymmenen vuoden jakso on pitkä. Se on kuitenkin perusteltu, jotta urheilun ja sukupuolen saralla tapahtuneet muutokset tulisivat näkyviksi.

Aiempi tutkimus on käsitellyt naisten urheilua monitahoisesti. Yleisurheilu on ollut erityisasemassa niiden urheilumuotojen joukossa, jotka on avattu vähitellen myös naisten kilpailtaviksi. Historioitsija Leena Laine on tutkinut naisten osuutta suomalaisessa urheiluliikkeessä ja perehtynyt erityisesti työväen naisten urheiluun.³ Naisrepresentaatioita ja niiden yhteiskunnallista ulottuvuutta urheilumedioissa ovat tutkineet sosiologi Riitta Pirinen ja historioitsija Maria Rantala.⁴ Pirinen toteaa väitöskirjassaan 2006, että kilpaurheilu on perinteisesti ollut miesten toiminta-alueita. Naisten urheilulle on asetettu esteitä eikä fyysistä voittokamppailua ole pidetty heille sopivana. Naisten fyysistä kestävyyskykyä on epäilty ja tavoiteltavampana on pidetty terveyden ja kauneuden edistämistä. Pirinen on kirjoittanut myös naisten urheilusuoritusten kuvaamisen kaksijakoisuudesta: toisaalta suorituksia trivialisoidaan ja samalla niistä pyritään kertomaan samalla tavalla kuin miesten suorituksista.⁵ Sukupuolentutkija Sari Irni on selvittänyt urheilun suhdetta dopingiin ja laajemmin medikalisaation merkitystä urheilun kontekstissa.⁶ Uusinta tutkimusta edustaa hallintotieteilijä Marjukka Mikkosen väitös (2023) epätasa-arvosta urheilujohtamisessa. Hän on osoittanut, että naisten puuttuminen urheilun johtopaikoilta johtuu monitahoisista kulttuurisista ja rakenteellisista syistä.⁷

Tässä artikkelissa korostan urheilujournalismin roolia sukupuolta koskevien kulttuuristen merkitysten tuottajana. Sukupuolen merkityksiä rakennetaan diskursseissa sekä tekstuaalisissa ja kuvallisissa representaatioissa. Tämä prosessi on koko ajan käynnissä niin lehdistössä kuin yhteiskunnan eri instituutioissa.⁸ Diskurssit rakentavat ymmärrystä ympäröivästä todellisuudesta ja sitä koskevasta tiedosta. Tiedotusvälineillä on siten merkittävä rooli merkitysten tuottajina. Tärkeää on myös se, ketkä medioissa käyttävät ääntään.⁹ 1800-luvun lopulla vahvistunut, polarisoitunut käsitys sukupuoli-rooleista piti pintansa pitkään. Snellmanilainen määrittely sukupuolten perustavanlaatuisista eroista loi osaltaan pohjaa eriarvoisuudelle. Tähän ajatte-

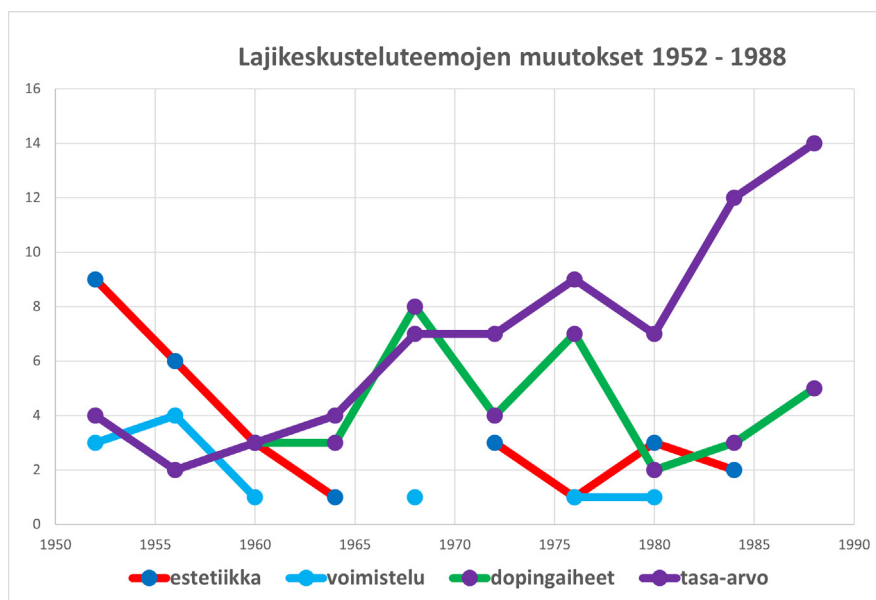
luun perustuva niin sanottu sukupuolisopimus tunnustettiin vuosikymmenen ajan. Tässä artikkelissa analysoimani diskurssit ja representaatiot ovat hyvä esimerkki siitä, kuinka hitaasti urheilun sisäiset roolimallit murtuvat. Käytännöt, joita ei kyseenalaisteta, säilyvät helposti sukupolvesta toiseen.¹⁰

Hyödynnän analyysissäni historioitsija Stefan Wiederkehrin näkökulmia naisten urheilusta kirjoittamisen kielellisistä strategioista. Wiederkehr on nimennyt viisi kielellistä strategiaa:

1. miehen ja naisen erojen korostaminen luonnollisina eroina
2. urheilevien naisten trivialisointi
3. naisten esittäminen "tyypillisissä" naisten sukupuolirooleissa; esimerkiksi äidin roolissa, sen sijaan että hänet esitettäisiin urheilijana
4. huomion kiinnittäminen psykologisiin seikkoihin
5. selkeä pyrkimys seksualisoida urheilevia naisia¹¹

Wiederkehrin lähestymistavan avulla on mahdollista nostaa esiin uutta tietoa tutkimusajan suomalaisesta urheiludiskurssista. Esitän artikkelissani, että tutkimusjakson ensimmäisillä vuosikymmenillä naisten seksualisoiminen ja trivialisointi urheilussa oli keino uusintaa ajatusta sukupuolten 'luonnollisista' eroista. 1960- ja 1970-lukujen doping-ilmio puolestaan johti naisten suoritusten toiseuttamiseen. Miehillä doping oli sallitumpaa kuin naisille, sillä doping näyttäytyi uhkana naisellisuudelle. Tutkimusajan lopulla seksuaalisuuden korostaminen nousi uudelleen esiin kaupallisuuden muodossa. Yhteiskunnallisen tasa-arvon lisääntyessä urheilujournalismi alkoi kuitenkin kiinnittää aiempaa enemmän huomiota itse urheilusuoritukseen. Näihin kehityskulkuihin pureutumalla tutkimukseni tuo lisätietoa myös naisten mahdollisuuksista osallistua kilpaurheiluun, saada paikkoja urheiluorganisaatioissa, tulla oikein kuvatuksi suorituksissaan ja saada reilu kohtelu kilpailutilanteissa.

Tutkimistani diskursseista nousevat esiin urheilun sukupuolta määrittävät puhetavat, jotka osoittavat, että eroja korostettiin nimenomaan lajivalikoiman kautta. Aineistosta nousee esiin tiettyjä keskeisiä teemoja, jotka kertovat naisten urheilun paikkaa ja sukupuolta koskevista yhteiskunnallisista muutoksista. Ensimmäinen pääteema on *esteettisyyden* vaatimus naisten suorituksille kilpaurheilussa. Tähän teemaan liittyy naisvoimistelun esiläpito uutisoinnissa, eräänlaisena laskevana jäänteinä sotia edeltäneestä urheilukulttuurista. Toiseksi teemaksi nousi *doping*-uutisointi sekä aiheen

Kaavio 1. Urheilulajien sukupuolittuneisuutta koskevien keskusteluteemojen muutokset suomalaisissa lehdissä olympiavuosina 1952–1988. Kaavio kirjoittajan.

merkityksellistäminen juuri naisten kilpaurheilun kontekstissa. Itä-Euroopan maiden urheilu, myös naisten osalta, oli voimakkaassa nousussa sotien jälkeen. havaitsin, että suoritusten toiseuttamiseen ja samalla naisten urheilun yleiseen vähättelyyn käytettiin runsasta uutisointia dopingista ja urheilulääketieteestä. Samaan teemaan liittyvät uutiset (nais)sukupuolen testaamisesta ja oletetusta mahdollisuudesta kilpailla miehenä naisten sarjoissa. Tarkastelujakson lopulla nousee kolmantena teemana vahvasti esiin *tasa-arvo*. Kaavio 1 kuvaa tulkintaani keskustelun pääteemojen muuttumisesta valituissa medioissa.¹²

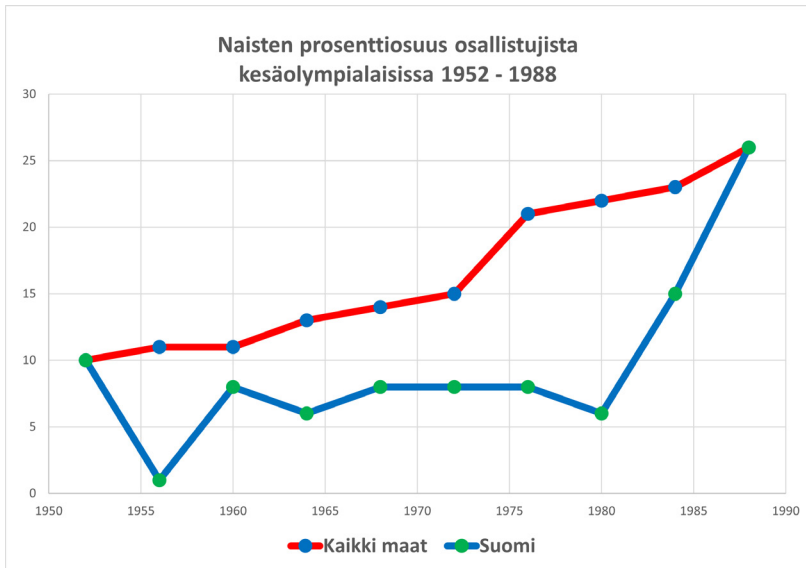
Sukupuolittuneen lajivalikoiman pitkä historia

Urheilu oli suomalaisille kansanhuvia ja yhteiskuntaluokista riippumaton harrastus sotia edeltävinä vuosikymmeninä. Kun Suomea kutsuttiin ”urheilun suurvallaksi”, se ei ollut pelkkää sanahelinää. Suomi sijoittui suurkisojen tuloksissa hyvin jopa Yhdysvaltoihin tai moniin suuriin Euroopan maihin verrattuna. Mutta kilpailumenestys kohdistui pääosin miesten urheiluun.¹³

1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä naisten urheiluharrastus kehittyi Suomessa raittiusliikkeen kasvun myötä. Kansalaisista aiheutti kehitykseen vuosikymmeniä kestäneen katkoksen. Tilanne kärjistyi Suomen Valtakunnan Urheiluliiton (SVUL) poistettua naisten yleisurheilun Kalevan kisojen ohjelmasta vuonna 1923. Vuonna 1919 perustettu Työväen Urheiluliitto (TUL) oli sallivampi. Työväen naiset osallistuivat menestyksellä muun muassa *työläisolympialaisiin* 1920- ja 1930-luvuilla.¹⁴ Koska naiset eivät voineet osallistua olympiakisojen yleisurheiluun ennen vuotta 1928, perustivat eurooppalaiset naiset ranskalaisten johdolla naisten *maailman-kisat*. Ne järjestettiin neljän vuoden välein vuodesta 1922 vuoteen 1934 asti.¹⁵ Virallisissa suurkilpailuissa naisille oli varattuna osa avajaisjuhllisuuksissa. Esimerkiksi Berliinin vuoden 1936 olympiakisojen avajaisissa esiintyi kaksisataa suomalaista voimistelijaa. Itse kisoissa naisten yleisurheiluun osallistui Suomesta vain neljä edustajaa.¹⁶

Amsterdamin olympiakisoissa vuonna 1928 naiset osallistuivat ensimmäistä kertaa viiteen yleisurheilulajiin. Ne olivat 100 ja 800 metrin juoksut, 4 x 100 metrin viestijuoksu sekä korkeushyppy ja kiekonheitto. Neljän vuoden kuluttua mukaan tulivat 80 metrin aitajuoksu ja keihäänheitto. Samalla naisille liian rankkana pidetty 800 metriä poistettiin, ja se palasikin vasta vuoden 1960 kisoissa. Vuonna 1948 Lontoossa lajimäärä kasvoi kolmella: 200 metrin juoksu, pituushyppy ja kuulantyyntö. 1964 Tokiossa mukaan tuli 5-ottelu, ja 400 metriä juostiin ensimmäisen kerran 1968. München 1972 toi 1500 metrin ratajuoksun ja 4 x 400 metrin viestin. Los Angelesin kisoissa 1984 juostiin jo maraton, 400 metrin aidat ja 3000 metriä. Soulessa 1988 juostiin myös 10000 metrin kisa. Näin viimeisetkin kestävyyslajit olivat mukana. Lopulta vuosisadan viimeisissä kisoissa 1996 tulivat mukaan myös kolmiloikka ja seiväshyppy sekä vuonna 2000 vielä moukarinheitto.¹⁷

Samantyyppinen kehitys naisten lajimäärässä nähtiin myös Suomen omissa kisoissa. Ensimmäiset miesten ja naisten yhteiset yleisurheilun Suomen mestaruuskisat eli Kalevan kisat järjestettiin vuonna 1959. Juokslajeissa pikajuoksut olivat naisilla mukana heti. Miehillä lajeja oli kaikkiaan 22 ja naisilla 11. Naisilta puuttuivat kaikki niin sanotut kestävyyslajit, kuten pitkät ratajuoksut, pidemmät aitajuoksut ja maraton. Samoin kolmiloikka ja moukarinheitto puuttuivat. Kesti vielä vuosikymmeniä ennen kuin naisilla ja miehillä oli yhtä monta kilpailulajia.¹⁸ Jopa kansainväliset järjestöt jarruttivat naisten osallistumista yleisurheiluun aina vuosisadan loppupuolelle asti.¹⁹

Kaavio 2. Suomen naisten osuus olympiajoukkueen jäsenistä laahasi jäljessä kansainvälisestä vertailuluvusta sotien jälkeisinä vuosikymmeninä. Kaavio kirjoittajan.

Osallistuminen olympiakisoihin on yksi mittari tasa-arvon toteutumiselle. Helsingin vuoden 1952 kisoissa naisia oli keskimäärin 10% kaikista kilpailijoista, ja Suomen osalta luku oli vastaava. Sen jälkeen prosentiosuus putoaa Suomen kohdalla ja pysyy keskiarvon alapuolella aina vuoden 1988 Soulin kisoihin asti.²⁰

1950-luvulla Suomessa oltiin huolissaan nuorison tavoista ja tulevaisuudesta. ”Lättähatut” ja kaupunkien nuorisoyouknot kiinnittivät päättäjienkin huomion. Tampereella sijaitseva Yhteiskunnallinen korkeakoulu teki vuosikymmenen aikana kaksi tutkimusta nuorison harrastuksista. Yllättäen kävi ilmi, että suosituimpia harrastuksia olivat liikunta ja urheilu eri muodoissaan. Erot harrastamisessa olivat pieniä yhteiskuntaluokkien välillä ja myös tytöt olivat innostuneita urheilijoita. Vapaa-aika lisääntyi ja vapaa-ajan vietto kiinnosti.²¹ 1950-lukua hallitsi kuitenkin tapakulttuurin tiukentuminen ja arvomaailma oli ankara. Muutos oli väliaikainen ja 1960-luku toi tullessaan avoimemman keskustelun sukupuolten oikeuksista.

1960-luvulla Suomen yleisurheilumenestys oli vaatimatonta. Urheiluhistorioitsija Seppo Pänkäläinen selittää ilmiötä muun muassa kaupungistumisen haasteilla. Rakennemuutos agraariyhteiskunnasta kohti kaupungistumista oli nopeaa, eikä nuoriso vielä ollut löytänyt urheilua kaupungeis-

sa.²² Myös uudet viihteen muodot, kuten televisio ja musiikkiharrastusten lisääntyminen, veivät urheilulta harrastajia. Samalla kolmen vuosikymmenen aikana suurkisojen osanottajamaiden määrä yli kaksinkertaistui. Aikalaispamfletissa ”Terve urheilun maa” (1968) sosiologi Paavo Seppänen ennusti seuraavasti: ”Edellytyksiä huippu-urheilulle on Suomessa vieläkin olemassa. Suuren kansainvälisen menestyksen palauttamiseen uskominen on sen sijaan miltei pelkkää utopiaa”.²³ Toisin kuitenkin kävi: seuraavalla vuosikymmenellä menestys myös yleisurheilussa palautti Suomen Lasse Virenin johdolla kultamitalikantaan. Pamflettia leimasi vanhojen arvojen haastaminen. Silti naisten osallistumista kilpaurheiluun epäiltiin vanhakantaiseen tyyliin. Orastavaa nationalismin ilmenemistä urheilussa arvosteltiin ja kirjoittajien mukaan naiset olisivat menossa samaan propaganda-ansaan miesten kanssa.

1970-luku toi menestystä juoksuradoilla niin miehille kuin naisille. Pika- ja kestävyysjuoksulajeissa saatiin menestystä myös kansainvälisissä kisoissa. 1980-luku oli taas tulosnotkahduksen aikaa ja vain yksittäiset valopilkut, kuten Los Angelesin kaksi keihäsmitalia 1984 ja Tapio Korjuksen keihäskulta Soulessa 1988, valaisivat urheilun maisemaa. Yleisurheilun merkitystä Suomelle kuvaa vuosisadan olympiamitalijakauma: yleisurheilun mitaleita on likimain yhtä paljon kuin kahdella seuraavalla menestyslajilla, painilla ja hiihdolla yhteensä.²⁴

Esteettiset vaatimukset vain naisille

Esteettiset vaatimukset naisten urheilussa pohjasivat voimisteluperinteeseen. Vuosisadan alussa Suomeen juurtunut antiikin ihanteita korostava naisvoimisteluideologia oli vielä sotien jälkeenkin vahva. Ruotsalaisen Pehr Henrik Lingin (1776–1839) mukaan nimetylle *lingiläiselle* voimistelu-suuntaukselle oli ominaista tasa-arvoisuus (kaikki olivat rivissä yhdenveroisia) ja samalla *kilpailunvastaisuus*. Viimeksi mainittu jäikin pysyväksi tunnusmerkiksi naisvoimistelulle, kuten Leena Laine on osoittanut.²⁵ Kehitys oli ristiriidassa toisen kansainvälisen suuntauksen kanssa: kilpaurheilu oli yleistymässä myös naisilla. Suomessa voiton vei vuosikymmeniksi voimistelunopettajien ja naisliikuntajärjestöjen tukema kilpailunvastainen linja.²⁶ Naisten omat liikuntajärjestöt, esimerkiksi porvarillinen Suomen Naisten Liikuntakasvatusliitto, vastustivat kilpailullisuutta. Ne suosivat joukkovoimistelua ja julkisessa

keskustelussa vilahtelivat sanat ”esteettisyys”, ”kauneus” ja ”sopusuhtaisuus” sekä ”henki ennen ainetta” -ajattelu.²⁷

Juuri Helsingin olympiakisojen alla *Uusi Suomi* kirjoitti: ”Kauneus velvoittaa”.²⁸ Opastavassa kolumnissa vedottiin alkuvuonna 1952 valitun Miss Universumin, Armi Kuuselan, voittoon. Todettiin, että voitto velvoittaa suomalaisen naisen ”kohentamaan ulkomuotoaan”, koska maahan oli saapumassa kisojen tiimoilta runsaasti ulkomaisia vieraita. Ohjeita annettiin niin kampauksiin kuin vaatetukseenkin. Aihetta on tutkinut myös Maija Urponen, joka korostaa ajan naisjärjestöjen merkitystä siveellisyys- ja ryhtiliikkeen läpiviennissä. Lehtijutun opastus oli mielenkiintoinen siksikin, että osa ajan moraalihojeistuksesta pyysi varsinkin naisilta pidättyvyyttä suhteessa ulkomaisiin vieraisiin.²⁹

Viisikymmenluvulla monet äidit olivat yhä kotona siitä huolimatta, että palkkatyö naisilla yleistyi. Kodit koneellistuivat ja askareet helpottuivat.³⁰ Kotityöt olivat kuitenkin pitkälti naisten vastuulla, ja nainen nähtiin mieluusti perinteisessä roolissa äitinä, ei niinkään urheilijana. Poikkeus oli sekä kotinsa hoitava että urheilua harjoittava nainen. Yksi sellainen oli hiihtäjä Siiri ”Äitee” Rantanen (1924–2023), josta tuli huippuhihtäjä palkka- ja kotityön ohessa.

Entinen mestarihiihtäjä ja naisten valmentaja Veli Saarinen totesi *Uuden Suomen* haastattelussa vuonna 1956, että ”ankara kilpailu kuolettaa naisellisuuden hiihdossa”³¹. Saarisen mukaan suomalaisnaiset harjoittelivat järkevän maltillisesti; eihän liian kova harjoitus olisi soveliaistakaan. Valmentaja siis vastusti harjoittelun lisäämistä naiselle sopimattomana, vaikka Itä-Euroopasta tuleva kilpailu oli tiedossa. Aivan kovimpaan kärkeen ei Italian Cortinan talvikisoissa vuonna 1956 yksilökilpailuissa noustukaan. Viestikultaa naiset kuitenkin toivat juuri Siiri Rantasen johdolla. Säännöllinen harjoittelu on perusta urheilumenestykselle ja sukupuoleen perustuvat rajoitukset ja vaatimukset toimivat vastakkaiseen suuntaan. Myös kesälajeissa naisilta vaadittiin pehmeää ja kaunista suorittamista. Saman vuoden Kalevan kisoissa naisten pikajuoksukuvaa *Ilta-Sanomissa* tekstitetään seuraavasti: ”Naiset antoivat ikään kuin pehmeiden leiman miesten kireiden kamppailujen lomassa.”³² *Urheilulehden* kuvatekstissä kiekonheittäjä-tärtä taas kuvataan vain poikkeuksellisen siron ulkomuodon kautta.³³ Miehillä loppukiri ja hiki-nen rutistus sallittiin, naisille ei. Tulos oli sivuseikka ja tärkeimmäksi nostettiin luonnollinen naisellisuus, joka ei peity miehekkään puristuksen alle.³⁴

Esimerkki naisellisen suorittamisen kuvaamisesta on nimimerkki ’Esan’ kanta naisten yleisurheiluun *Maaseudun Tulevaisuudessa* kesällä 1964:

Tietenkin on joitakin lajeja, joiden voi katsoa sopivan heikommalle sukupuolelle, mutta en ainakaan minä näe mitään kauneutta siinä, että joku 100-kiloinen neitonen tai rouva työntää hampaat irvissä kuulaa tai juoksee 400 tai 800 metriä. Joku 100-metrinen vielä menettelee nimenomaan silloin, kun juoksijattarella on sulava tyyli.³⁵

'Esan' artikkelissa naisten suorituksia trivialisoiitiin seksualisoimalla ja komentoimalla ulkonäköä aina epäsopivia ilmeitä myöden. *Helsingin Sanomissa* kuvatut nuoret naisuimarit saatiin julkisuuteen seksualisoivalla kuvatekstillä: "Kauneuskuningatarta etsitään, parasta vartaloa kuvataan ja saaliiksi saadaan..."³⁶ Riitta Pirinen toteaaakin, että "sopiva" urheilu naisille sallittiin, kunhan se tehtäisiin katsojan kannalta "sulavasti"³⁷. Vaatimukset naisten esiintymiselle ja (mies)katsojien miellyttämiseksi kentillä olivat erilaiset kuin miehille. Samalla tehtiin selkeä ero naisille ja miehille luonnostaan sopiviin lajeihin.

Miesvaltaiset urheilutoimitukset ja toimittajakoulutuksen puute olivat yksi syy tekstien sisältöihin. Suomessa lehtien toimitustyö alkoi eriytyä "kaikki tekevät kaikkea" -mallista toisen maailmansodan jälkeen. Toimittajien määrä likimain kolminkertaistui kahdessakymmenessä vuodessa 1960-luvulta alkaen. Urheilutoimittajien vakansseja perustettiin 1950-luvulta lähtien maakuntalehtiinkin.³⁸ Tunnettuja kirjoittajia olivat Antti O. Arponen (Suomen Urheilulehti, useita kirjoja), Sulo Kolkka (Helsingin Sanomat, kirjoja) ja Yrjö Halme (Uusi Suomi, useita kirjoja). Tuotteliaita keskustelijoita olivat myös kirjailija Antero Raevuori ja toimittaja Ilmo Lounasheimo. Myös Lauri Pihkala ja Martti Jukola olivat aktiivisia kirjoittajia vielä sotien jälkeenkin. Seppo Pänkäläinen saattoi kuitenkin vielä 1998 kirjoittaa, että suurelta osalta toimittajista puuttui korkeampi koulutus. Tilanne paranikin vasta vuosisadan lopulla.³⁹

Mitkä lajit sitten olivat esteettisiä? Vielä 1970-luvulla radion pitkäaikainen urheilutoimittaja Enzo Sevón luetteli naisille soveltuviksi lajeiksi taitoluisuuden, uinnin, tenniksen ja voimistelun, joille kaikille tyypillistä oli suurempi taiteellisuus ja ei-mitattavuus. Sen sijaan "kovat" lajit, kuten paini, nyrkkeily ja moukarinheitto, seiväshyppy, estejuoksu ja kolmiloikka, eivät sopineet naisille.⁴⁰ Kovia ponnistuksia tai äärimmäisiä liikeratoja sisältävät lajit olivat myös sopimattomia. Niihin liittyi useammin myös tulosten mittaamista ja ajatus miesten fyysisestä paremmuudesta. Tällainen jako noudatteli yhä

vuosisadan alun 'suosituksia'. Silloin miehen ja naisen 'luonnollisia' eroja suorituksissa perusteltiin usein lääketieteen termein.⁴¹

Voimistelu oli edelleen yksi suositelluista lajeista. Joukkoesitykset olivat Suomen kesässä vuosittaisia, kun liikunnan keskusjärjestöt pitivät kesäjuhliiaan.⁴² Osanottajamäärät juhlilla liikkuvat kymmenissä tuhansissa niin porvarillisella kuin työväenkin puolella. Suomessakin naisvoimistelu alkoi muuttua 1970-luvulla kilpailulliseen suuntaan. Yksi syy siihen oli kansainvälisen liiton tuoma uusi kilpailulaji, rytminen voimistelu.

Kilpaileminen ei tietenkään ollut kaikkien mieleen, koska niin sanottu "puhdas" naisvoimistelu haluttiin pitää erillään uusista rytmisistä ja tanssillisemmista suuntauksista.⁴⁴ Naisvoimistelu sai runsaasti huomiota niin vuoden 1972 kuin 1976 olympiakisoissa. Vuonna 1972 Neuvostoliiton 16-vuotias Olga Korbut nousi olympiavoittajaksi. Vuonna 1976 romanialainen lapsitähti, vain 14-vuotias Nadia Comaneci, kohosi vuorostaan parrasvaloihin. Hänestä kirjoitettiin paljon ja taitavan yksilön voittojen ylivoimaisuutta korostettiin. Mahdollisia rajun harjoittelun haittoja nuorelle ei juuri kommentoitu. Molemmat nuoret urheilijat esiintyivät hyvin usein urheilukuvissa Suomessa.

Kuva 1. Naisvoimistelijoiden ryhmä esiintyy SVUL:n Oulun piirin 50-vuotisjuhlassa 14.10.1956. Esityksessä korostuu naisilta vaadittu liikkeen plastillisuus ja kauneus. Valokuva: Journalistinen kuva-arkisto, Museovirasto.⁴³

Historioitsija Maria Rantala on tutkinut sotien jälkeisten vuosikymmenten urheilukuvastoa. Vuodesta 1946 vuoteen 1962 naisten urheilulajit valokuvissa kasvoivat kahdeksasta kolmeenkymmeneen prosenttiin. Eniten kuvia vuonna 1962 oli uinnista (15 %), sitten voimistelusta (13 %) ja kolmantena hiihdosta (10 %). Uinti olikin niin ikään yksi 'suositelluista' lajeista. Rantala tulkitsi kuitenkin vähäpukaisuuden olleen vaikuttamassa kuvien määrään – kansainvälistä menestystä kun ei kahdessa ensimmäisessä lajissa ollut lainkaan samalla tavalla kuin hiihdossa.⁴⁵ Kuvateksteissä naisten suoritusta kuvattiin ylivoimaisesti eniten "kauniiksi". Seuraavina tulivat ilmaisut "tyylikäs", "hallittu", "rytmikäs" ja "varma". Naisten suorituksilta odotettiin juuri kauneutta ja esteettistä esittämistä ja tulos jäi sivurooliin.⁴⁶ Naisia seksualisoitiin helpommin kuin miehiä.

Maria Rantalan mukaan tirkistelyjournalismi on yksi journalismin tapa tehdä eroa vakavahenkisen urheilijan ja harrastelijan välillä. *Suomen Kuvalehti* kunnostautui tässä vuosien varrella laajoissa kuva-artikkeleissaan. Joulukuussa 1956 amerikkalainen kiekonheittäjä Jackie McDonald verryttelee lehden kuvassa. Kuvatekstissä todetaan urheilijan olevan "nätti ja notkea [...] eikä hänen katselemisensa olisi ainakaan vahingoksi naisurheilulle".⁴⁷ Lehtien urheilijakuvat saivat näitä urheilijaa seksualisoivia muotoja heti sotien jälkeen. Kuvien kohteilla ei välttämättä ollut menestystä itse suorituksessa vaan olennaista oli poseeraaminen tai kuvaajan "onnistuminen".⁴⁸ Myös sosiologi Riitta Pirinen on kiinnittänyt huomiota naisten urheilusuoritusten trivialisointiin. Urheiluselostuksissa ilmenevä vähättely, pilkka ja urheiluun kuulumattomiin seikkoihin puuttuminen ovat trivialisointia.⁴⁹

Hikinen ja harjoitteleva urheilija alkoikin olla hyväksytympi, kun tunnustettiin harjoittelun vaikutukset tuloksiin.⁵⁰ Kyse oli hitaasta diskurssin muutoksesta, joka oli vaatinut kymmeniä vuosia. 1970-luvulla Suomi alkoi taas menestyä yleisurheilussa, kun harjoittelua oli muutettu radikaalisti kansainvälisten oppien mukaan. Juoksujen – perinteisten suurten suomalaislajien – voitot olivat uutta pitkään aikaan. Myös naisten juoksumatkoilla saatiin tuloksia. Useita valovoimaisia urheilijoita, kuten pikajuoksijat Riitta Salin (os. Hagman), Pirjo Häggman (os. Vilmi) ja Mona-Lisa Pursiainen (os. Strandvall), nostettiin esiin myös lehdistössä. Naisten menestys loi pohjaa kokonaisvaltaiselle naiskuvan muutokselle, joka jatkuisi seuraavan vuosikymmenen aikana. Urheilua rakastavan kansan menestysvaatimukset olivat kovia. Kun voitoista saatiin esimakua, vaadittiin lisää.

Suomen Kuvalehden artikkeli asetti estetiikan ja urheilun tasa-arvon rinnakkain vielä 1980. Artikkelissa ajan suomalaiset asiantuntijat lääkäristä filosofiin pohtivat huippu-urheilua. Esiin nousivat väärinkäytökset miesten valmennuksessa. Naisten huippu-urheilun kehittymisestä samaan suuntaan esitettiin myös epäilyksiä. Loppuluvussa toivottiin, että naisten urheilussa voitaisiin ainakin yrittää välttää miesten virheet. Kieltäytyminen tuloskeskeisyydestä voisi naisilla johtaa luovuuden ja kauneuden korostumiseen liikunnassa.⁵¹ Odotettiin siis, että naisen toisenlainen ”mielenlaatu” ja psykologinen suuntautuminen voisi viedä urheilua parempaan suuntaan. Jollakin tavalla olisi siis palattava ”oikeaan ja aitoon”, sukupuolittuneeseen urheiluun.⁵² Todellisuus yhteiskunnassa oli kuitenkin jo toisenlainen.

Doping ja naisten urheilun toiseuttaminen

Urheilukyky on perinteisesti yhdistetty miehisiin ominaisuuksiin. Jos nainen on jossain lajissa ylivoimainen, on tämä saattanut johtaa jopa hänen sukupuolensa kyseenalaistamiseen. Tämä ajattelu ja edeltäneiden vuosikymmenten epäillyt tapaukset johtivatkin 1960-luvulla sukupuolitestien käyttöönottoon naisurheilijoille.⁵³ Aina 1990-luvun lopulle asti suurkisojen testeihin joutuivat vain naiset. Ensimmäisen kerran olympialaisissa testit tehtiin Grenoblen talvikisoissa 1968 ja saman vuoden Méxicon kesäkisoissa. *Ilta-Sanomien* olympia uutinen kertoo:

Kisojen naiset täysiverisiä

Mexico, lauantaina (UPI). Meksikon olympiakisojen naispuolisille osanottajille suoritettavat sukupuolitestit ovat olleet 100-prosenttisesti positiivisia, ilmoitti asiaa tutkivan Kansainvälisen olympiakomitean valiokunnan puheenjohtaja belgialainen prinssi Alexandre de Morodex perjantaina.⁵⁴

Prinssi de Meroden (nimi oli uutisessa kirjoitettu väärin) lausunnon uutisoinnissa käytetty ilmaisu ”täysverisiä” antoi vaikutelman kilpahevosten testaamisesta. Testausta ei virallisesti kyseenalaistettu, ja sukupuolittunut toiminta hyväksyttiin. Uutinen oli lyhyt, suurella otsikolla varustettu ja trivialisoi. Talvikisojen aikaan Suomen joukkueen lääkäri Risto Elovainio kuitenkin arvosteli julkisesti ”epähienoa tutkimusta”, joka oli yllättäen määrätty

Kansainvälisen Olympiakomitean (KOK) taholta.⁵⁵ Testit herättivätkin alusta lähtien arvostelua jo sukupuolen binääriseen määrittelyyn vuoksi.⁵⁶

1960-luvulla urheilussa käytetyt lääkeaineet olivat pääasiassa anabolisia hormoneja. Seuraavalla vuosikymmenellä mukaan tuli miessukupuoli-testosteroni, ja 1980-luvulla näiden yhdistelmät. Käyttö opittiin aina paremmin, ja samalla myös opittiin vähentämään kiinnijäämisen riskiä.⁵⁷ Sukupuolen lisäksi myös doping-aineita testattiin ensimmäisen kerran vuoden 1968 olympiakisoissa. Hormonien käyttö urheilussa oli alkanut yleistyä jo 1950-luvun lopulla aineiden kaupallistumisen myötä, ja 1960-luvun aikana niistä tuli urheilun arkipäivää niin miehillä kuin naisilla. Varsinkin Itä-Euroopan naisten tuloksia ihmeteltiin ja syytä nopeaan kehitykseen arvailtiin. Silti lääkeaineita käytettiin yhtä lailla lännessä kuin idässä. Idän naisten tulokset varsinkin voima- ja heittolajeissa olivat lähellä miesten vastaavia. Vuonna 1968 Suomen ennätys kuulantönnössä miehillä oli täsmälleen sama kuin Neuvostoliiton työntäjättären tekemä maailmanennätys. Tulokset on kiinnostava, vaikka kuulan paino miesten ja naisten sarjoissa onkin erilainen.

Itä-Euroopan urheilumenestys alkoi tulla esille jo 1950-luvulla. Neuvostoliitto oli ollut ensimmäisen kerran mukana olympiakisoissa Helsingissä, ja Itä-Euroopan maaryhmän osanotto kansainvälisiin kisoihin lisääntyi hyvien tulosten jälkeen. *Uuden Suomen* nimimerkki 'Pesa' kirjoitti Helsingin kansainvälisiä kisoja selostavan artikkelin juuri ennen Rooman olympialaisia vuonna 1960:

Oli jotenkin järkyttävää todeta, minkälaista fyysistä kuntoa itäsaksalaiset uhkivat meikäläisiin verrattuna. He olivat hyvin harjoitelleita eivätkä kuitenkaan mitenkään "kapakalan" näköisiä. Helsingin naisurheilijoidenkin kannattaisi harkita liittymistä johonkin miesten yleisurheiluseuraan, tulokset saattaisivat olla parempia kuin nykyisellä tavalla.⁵⁸

Kirjoittaja arvioi suoraan vierailijoiden ulkonäköä ja normeja rikkovaa naisellisuutta. Jopa vastustajien sukupuoli asetettiin epäilyksenalaiseksi: millaisin menetelmin he olivat päässeet tuollaiseen tulokuntoon? Teksti voidaan tulkita myös suomalaisten urheilukunnan arvosteluksi. Suomalainen lehdistö suhtautuikin lääkedopingiin kaksijakoisesti. Koska menestystä janottiin, haluttiin olla samalla viivalla kilpailijamaiden kanssa myös sallittujen keinojen osalta. Mikä ei ollut kiellettyä, oli sallittua. Siten kriittinen suhtautuminen lääkkeisiin saatettiin kokea petteuruudeksi. Professori ja urheilulääkäri Kaarlo

Hartiala myönsi vuonna 1976, että myös suomalaislääkärit olivat määränneet hormoneja urheilijoille.⁵⁹ Lukuisten paljastumisten ja skandaalien jälkeen anaboliset steroidit kiellettiin kansainvälisesti 1974. Testosteroni kiellettiin urheilussa 1982 ja Suomessakin tunnettu ja kestävyysjuoksumenestykseen liitetty veritankkaus vuonna 1985.⁶⁰

Doping nousi aineistossani esiin ensimmäisiä kertoja voimakkaammin vasta 1972. Edellisillä vuosikymmenillä kysymys sukupuolen merkityksestä tulostehtailussa oli hallinnut urheilulääketieteen uutisointia. Ehkäpä Suomen yllättävänkin hyvä menestys kestävyysjuoksuissa siivitti aiheen nousua. Kun urheilulääkäri Pekka Peltokallio ilmoitti julkisesti hyväksyvänsä verensiirrot tuloskunnan kohottajina, oli kohu valmis. Samaan aikaan keskustelussa muistutettiin hormonien merkityksestä naisen äänen madaltumiselle tai karvoituksen lisääntymiselle.⁶¹ Miehille siis tulosparannus lääketieteen avulla sallittiin, mutta naisten kohdalla kiinnitettiin huomio naisellisuuden hiipumiseen.⁶²

Kylmä sota nosti päätään myös urheilumaailmassa. Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen hegemoniakamppailu kesti toisen maailmansodan päättymisestä aina 1990-luvun alkuun. Kansainvälisistä kisoista tuli yksi näyttämö, jolla järjestelmien paremmuutta mitattiin. Neuvostoliitossa ja DDR:ssä huippu-urheilu ja doping olivat osa suunnitelmatalouden järjestelmällistä toimintaa. Suurvaltopolitiikka johti olympiakisojen boikotteihin 1980 ja 1984, kun suurvallat vuorotellen kieltäytyivät toistensa kisoista. Suomelle urheilu tarjosi mahdollisuuden koettaa avautua ja saada liikkumavaraa myös kansainvälisesti idän ja lännen välissä.⁶³ Itä-Euroopan urheilijat onnistuivat välttämään kiinnijäämisen pitkään, sillä järjestelmä piti tarkan huolen riittävästä varajoista ennen kisoja. Vasta 1992 nuori juoksijalahjakkuus Katrin Krabbe jäi kiinni kahden muun pikajuoksijan kanssa dopingnäytteen manipuloinnista.⁶⁴ Julkisen keskustelun yleinen kuva oli, että dopingin käyttö *varsinkin naisilla* koettiin vastustettavaksi ja epäeettiseksi. Samalla naisten sarjoissa syntyvät tulokset asetettiin epäilyn alle. Näin vanha pyrkimys pitää naisten urheilu jollain tapaa ”puhtaampana” vaikutti yhä. Naisille asetetut vaatimukset poikkesivat yhä miesten vastaavista.

Lajivalikoima monipuolistuu – tasa-arvoon silti matkaa

*We don't want to take over, we just want to take part.*⁶⁵

”Me emme halua kaikkea, haluamme vain ottaa osaa”. Näin aloittaa teoksensa *Game On: The Unstoppable Rise Of Women's Sport* kirjoittaja Sue Anstiss. Kilpakentillä mahdollisuuksien tasa-arvo tarkoittaa niin ihmisten ja lajien yhtäläistä kohtelua kuin tasa-arvoista resurssien jakoa. Myös urheilun hallintopaikkojen jako on yksi tasa-arvon mittari. Kansainvälinen olympiakomitea on urheilumaailman ylin päättävä elin, sillä se omistaa olympiakisojen taloudelliset oikeudet. KOK myös päättää kisojen järjestäjästä ja mukana olevista lajeista. Komiteassa on ollut suomalaisjäsen aina vuodesta 1908.

Keskellä kylmää sotaa Rooman kisoissa 1960 nähtiin Australian, Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton naisten yhteinen yritys saada naisten ääntä kuuluville. Joukkueiden johtohenkilöihin kuuluvat naiset vaativat naisten pääsyä myös KOK:n jäseneksi.⁶⁶ Selkeä vaatimus tasa-arvosta myös johtopaikoille nousi ensimmäisiä kertoja esille myös Suomen lehdistössä. Vuonna 1972 esitettiin, että pitkäaikaisen urheiluvaikuttajan Erik von Frenckellin sijaan KOK:n suomalaisjäseneksi olisi nostettava nainen.⁶⁷ Kului kuitenkin kymmenen vuotta ennen kuin ensimmäinen nainen – urheilijataustainen Pirjo Häggman – valittiin komiteaan 1981 yhdessä venezuelalaisen Flor Isava Fonsecan kanssa. Yhdessä he olivat historian ensimmäiset naiset tässä ”herrakerhoksi” nimitettyssä toimielimessä.⁶⁸ Myös pitkät, käytännössä lähes elinikäiset jäsenten vakanssit olivat esteenä muutoksille. Muutosten hitautta kuvaa myös se, että urheilun johtopaikat lännessä olivat vielä 2010-luvullakin miesten hallinnoimia. Vain keskimäärin 20% paikoista on naisten hallussa.⁶⁹

Naisten vapautusliikkeen toisen aallon alkutahdeista lännessä oli jo toistakymmentä vuotta, kun 1980 Jyväskylän liikuntakasvatuksen professori Risto Telama totesi, että emansipaatio on vapauttanut naiset myös liikkumaan. Hänen mukaansa tiukat sukupuoliroolit ovat jo kaatuneet. Uudet lajit, muun muassa jalkapallo, kasvattivat suosiotaan tyttöjen joukossa.⁷⁰ Roolien muuttumisen katsottiin siis ilmenevän naisten lajien monipuolistumisena. Olympiakisojen jatkuva kasvu oli esillä Los Angelesin kisojen aikaan 1984. Historioitsija Antero Heikkinen otti *Länsi-Savon* artikkelissa kantaa asiaan. Hän esitti kasvulle kolme syytä, jotka olivat (1) kasvanut kilpailijamaajoukko, (2) uudet lajit, ja tärkeimpänä (3) naisten urheilulajikirjon laajentuminen.

Suurin paisunnan aiheuttaja on kuitenkin naisten lajivalikoiman räjähdysmäinen kasvu. Miten se olisi hillittävässä? KOK:n arvoisat sedät ja täti ovat vuosien mittaan tottuneet kantamaan otsassaan monenmoisia leimoja, mutta tuskinpa he haluavat tulla nimitetyiksi sovinisteiksi näinä sukupuolen tasa-arvoa vaativina aikoina.⁷¹

Noina vuosina käytiin Suomessa julkisuudessa kiivasta sanavaihtoa feministi- ja sovinisti-sanojen merkityksistä. Historioitsija otti kantaa ongelmaan esittämällä sukupuolittunutta ratkaisua, jossa vastoin tasa-arvovaatimuksia naisille ei sallittaisi uusia lajeja. Vaikka tasa-arvotavoitteita oli saavutettu, oli tasa-arvoon vielä matkaa.⁷²

Resurssien ohjaaminen myös naisille alkoi tuottaa tulosta. Tuloskehitys näkyi ensin juoksulajeissa, joissa menestys alkoi toden teolla 1970-luvun alussa. Aina vuoteen 2007 Suomessa jaettiin erikseen ”vuoden urheilija” -palkinto ja ”vuoden naisurheilija” -palkinto. Joinakin vuosina palkintoa ei erikseen jaettu lainkaan naisille ja vuonna 1973 loistavasti menestynyt pikajuoksija Mona-Lisa Pursiainen valittiin ensimmäisenä naisena vuoden urheilijaksi. Seuraavana vuonna kunnian sai Riitta Salin, joka oli voittanut samana vuonna 400 metrin Euroopan mestaruuden maailmanennätysajalla.⁷³

Ehkäpä naisten menestys loi pohjaa myös hienoiselle muutokselle urheilutoimituksissa. Urheilujournalistina uransa Helsingin Sanomissa aloittanut Reetta Meriläinen kirjoittaa muistelmissaan (2015), että 1970-luvulla urheilun maailma oli miehinen. Silloin työttöly ja hierarkiat olivat tuttuja. Sen sijaan urheilutoimitukset yleisesti olivat kollegiaalisia, rentoja ja tasa-arvoisia työpaikkoja.⁷⁴ Meriläinen oli yksi ensimmäisiä naisia Urheilutoimittajain liiton hallituksessa (1975). Ennen Meriläistä oli vielä Marjut Svahn (1973), Helsingin Sanomien toimittaja hänkin. Ensimmäisten joukoissa olivat myös Hilla Blomberg (YLE) ja Riitta Vihavainen (US). Kuvaavaa kuitenkin on, että liiton jäsenkunnassa oli vuonna 1983 yhteensä 284 jäsentä, joista naisia vain 8. Samaan aikaan Sanomalehtimiesliitossa naisia oli jo 43%.⁷⁵

Yhdysvalloissa säädettiin 1972 laki, jonka vaikutukset tasa-arvoon urheilun alalla olivat maailmanlaajuiset. Tuolloin valtion kouluissa kiellettiin syrjiminä sukupuolen perusteella. Taustalla olivat kotiäitiyden glorian hiiptäminen ja naisliikkeen toinen aalto. Muutos vaikutti urheiluharrastuksen leviämiseen, lahjakkuuksien nousun helpottumiseen ja sitä kautta kilpailun kovenemiseen myös kansainvälisissä suurkilpailuissa.⁷⁶ Vuosi 1975 oli YK:n julistama naisten vuosi ja koko seuraava vuosikymmen, 1976–1985, nimettiin naisten vuosikymmeneksi.

Hufvudstadsbladetin urheilutoimitus pohti vuonna 1988 olympiaurheilun tulevaisuutta artikkelissa näin:

Naiset ottavat paikkansa olympialiikkeessä, mutta se vie aikaa

[...] Yhä naisia kohdellaan urheilussa eri tavalla kuin miehiä, etenkin urheilutoimittajien taholta. Myönnetään. [...] Se, mitä on olemassa, ei ole naisten urheilua, vaan miesten urheilua naisille.⁷⁷

Artikkelissa analysoitiin naisten miehistä poikkeavaa kohtelua urheilumedioissa. Yhtenä syynä esitettiin urheilutoimittamisen perinne: ”miesten tekemää – miehille – miehistä.” Tällainen journalismi voi tuottaa seksualisointia, trivialisointia ja naisen asettamista eri asemaan mieheen nähden. Tämä todellisuus jatkui vuosikymmeniä länsimaiden urheilumedioissa.⁷⁸ Ilmiöstä kertoo sekin, että suomalaisen Liikuntatieteellisen seuran julkaisuissa (*Stadion*-lehti ja *Liikunta & Tiede*) olympiavuosina 1964–1984 oli vain kolme naisten urheilua käsittelevää artikkelia. Urheiluun keskittyvä tiede vierasti aihetta. Muutoksen merkit näkyivät vasta vuonna 1988, kun artikkeleita oli yhden vuoden julkaisuissa yhtä monta, kolme kappaletta. Tasa-arvolaki oli

Kuva 2. Tiina Lillak kilpailee voitokkaasti Kouvolassa 16.7.1981. Katsomot täyttivät ympäri Suomea, kun Lillak oli mukana tuloksekkaina vuosinaan. Nyt urheilijan suorituksessa sallittiin myös voima ja äärimmäiset liikeradat. Valokuva: Lauri Sorvoja. Journalistinen kuva-arkisto, Museovirasto.⁷⁹

tullut voimaan edellisenä vuonna, ja kysyntää moniarvoisemmalle tutkimukselle alkoi olla enemmän.

1980-luku oli naiskuvan muutoksen aikaa. *Länsi-Savo* kirjoitti aiheesta laajan artikkelin keväällä 1984. Teksti alkaa missi-ihanteen kuvauksesta soitia edeltävältä ajalta ja kertoo 1950-luvun kotiäiti-ihannetta. Haastattelussa filosofi Esa Saarinen kuvaa keihäänheittäjä Tiina Lillakia ylivoimaiseksi hahmoksi urheilumaailmassa. Lillak oli voittanut ensimmäisenä suomalaisnaisena yleisurheilussa maailmanmestaruuden ja olympiahopea Los Angelesissa siivitti urheilijan kansansuosikiksi.

Yksilöurheilun tähdet vaikuttavat osaltaan naiskuvan muuttumiseen. ”Tosiasia on, että suomalainen mies raahaa nyt naisten jäljessä. Aika on kypsä uudentyyppisen naisen astua esiin”⁸⁰, toteaa filosofi Saarinen. Aika oli nopean talouskasvun, eurooppalaisen suuntauksen ja yleisen optimismin sävyttämää. Urheilumenestys sopi hyvin tähän, lehtikirjoittelu teki osansa ja oltiin valmiimpia nostamaan idoliksi nainen. Saavutettiinko tutkitulla aikajaksolla lopulta kehitystä urheilukulttuurissa yhdenvertaisuuden saralla? Suunta oli oikea mutta vauhti oli hidias.

Lopuksi

Tässä artikkelissa olen hakenut vastauksia siihen, miten sukupuolten erilaista lajivalikoimaa puolustettiin ja vastustettiin suomalaisissa medioissa olympiavuosina 1952–1988. Keskusteluista nousi esiin kolme pääteemaa. Yllätys ei ollut, että tarkasteluajan alkua hallitsi *esteettisen liikunnan vaatimus*. Sen historiallinen tausta Suomessa oli vahva. Saman teeman alla naisvoimisteluperinteen esilläpito oli yhtä lailla odotettua. Vuosisadan alussa kilpailun vastustukselle käytetyt lääketieteelliset perustelut hiipuivat ja tilalle nousi vaatimus plastilliseen liikuntaan. 1960-luvulla lääketieteen kehitys toi hormonit urheiluun. Toinen teema, *doping*, alkoikin vallata alaa myös naisten kilpaurheilun kontekstissa. Itä-Euroopan nousu urheilun kärkeen oli nopea ja sitä selitettiin paljolti juuri valtio-ohjatulla dopingilla. Samalla aihe oli yksi syy epäillä naisten kilpailujen mielekkyyttä yleisesti.

Aineistoni osoittaa, että dopinguutisoitua käytettiinkin naisille ”sopimattomien” lajien vastustamiseen vetoamalla menetelmien naisellisuutta vähentäviin vaikutuksiin. Dopingilmiö muutti muotoaan ja pysyi otsikoissa tarkastelujakson loppuun. Naisliike ja yhteiskunnan yleinen kulttuurinen

muutos nostivat keskusteluun kolmannen pääteeman: *tasa-arvon*. Nyt puhuttiin uudesta naiskuvasta ja myös urheiluhallinnon tasa-arvosta.

Naisten kilpailulajit lisääntyivät niin kansallisissa kuin kansainvälisissä kisoissa. Silti samaa lajimäärää yleisurheilussa ei Suomen omissa mestaruuskisoissa saavutettu koko neljänkymmenen vuoden tarkastelujakson aikana. Myös olympiakisoissa suomalaisten naisten osuus laahasi perässä keskimääräisestä. Kyse oli pohjimmiltaan negatiivisesta suhtautumisesta naisten osallistumiseen, mikä oli hallitseva trendi myös kansainvälisissä urheiluliitoissa. Tasa-arvoaiheen nousu vuosien 1970–1990 urheilukeskustelussa vaatii lisätutkimusta. Kuka antoi naisille äänen? Tuliko muutospaine kotimaisista vai ulkomaisista lähteistä?

Urheilujournalismi on Suomessa ollut miehinen alue. Naisten osuus urheilutoimituksissa kasvoi hyvin hitaasti. Tätä tilannetta voi pitää yhtenä syynä sille, että naisten urheilusta kirjoittamisen yleinen ”ilmasto” oli vähintäänkin negatiivinen. Stefan Wiederkehrin esittämä urheilujournalismin kielellinen strategiamalli sopii hyvin myös suomalaisesta aineistosta otettuihin esimerkkeihin. Piintyneitä sukupuolirooleja sekä miehen ja naisen luonnollisina pidettyjä eroja korostettiin samalla kun trivialisointi ja seksualisointi olivat tavallisia tehokeinoja.

Kun 1970-luvulla suomalainen yleisurheilu koki lyhyen mutta vaikuttavan renessanssin, myös naisten urheilu sai piristysruiskeen. Menestystä tuli ja se loi osaltaan pohjaa myös resurssien suuntaamiselle naisille. Resurssit ja lajivalikoiman monipuolistuminen ovat merkinneet sitä, että kansainvälinen läpimurto on nykyään mahdollista myös naisille. Suomessa yhteiskunnallinen tasa-arvo kehittyi positiivisesti sotien jälkeen esimerkiksi koulutuksen, työelämän ja perhepolitiikan saroilla. Urheilussa vastaava kehitys ei ollut nopeaa. Miehisen kulttuurin muutos kohti moniarvoisuutta on hidas prosessi. Suomalaisen hyvinvointivaltion kehitystä on luonnehtinut voimakas pyrkimys tasa-arvoon, yhdenvertaisuuteen ja oikeudenmukaisten elämisen mahdollisuuksien takaamiseen kaikille.⁸¹ Tämän periaatteen pitäisi koskea myös liikunta- ja urheilukulttuuria, sillä myös urheilumaailmassa jaetaan erilaisia resursseja ja joko vaikeutetaan tai edistetään sukupuolten yhdenvertaisuutta. Kysymys on syrjimättömyyden periaatteesta ja yhtäläisistä mahdollisuuksista.⁸²

FM Seppo Heikkinen toimii väitöskirjatutkijana Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineessa. Hänen väitöstutkimuksensa pureutuu yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon problematiikkaan suomalaisessa urheilussa 1900-luvun lopun vuosikymmeninä.

Viitteet

- 1 "Liikunta ja naiset". *Uusi Suomi* 8.2.1956; "Naisurheilun kysymykset jälleen valin-kauhassa", *HS* 8.2.1956.
- 2 Kansalliskirjasto: <https://tietolinja.kansalliskirjasto.fi/2019-1/1901-leikkeet/>
- 3 Laine 1996, 2000, 2007.
- 4 Pirinen 2006; Rantala 2011.
- 5 Pirinen 2006, 13; Pirinen 1998, 32.
- 6 Irni 2016.
- 7 Mikkonen 2023, 95.
- 8 Luhtakallio 2016, 93.
- 9 Pietikäinen & Mäntynen 2019, 33; Railo & Oinonen 2012, 17; Pirinen 2006, 11.
- 10 Pulkkinen & Sorainen 2011, 79; Jalava 2006.
- 11 Wiederkehr 2009, 558. Suora suomennos tekijän.
- 12 Kaavio kirjoittajan.
- 13 Kokkonen 2015, 85–89.
- 14 Kokkonen 2015, 100.
- 15 Nevala 1996, 43.
- 16 Kokkonen 2015, 98.
- 17 Arponen 1996.
- 18 Hannus et al. 2002
- 19 Meier, Konjer & Krieger 2021, 3–4.
- 20 Siukonen 2012, 661 (tiedot), kaavio tekijän.
- 21 Kaarninen 2008, 71.
- 22 Pänkäläinen 1993, 74–75.
- 23 Pirinen 1968, 45.
- 24 Arponen 1981, 179.
- 25 Laine 1996a, 40–41.
- 26 Laine 2000, 85.
- 27 Laine 2007, 233-
- 28 "Kauneus velvoittaa". *Uusi Suomi* 3.7.1952.
- 29 Urponen 2010, 60–63.
- 30 Hytönen et al. 2013, 13.
- 31 "Kauneutta sodassa". *Uusi Suomi* 29.1.1956.
- 32 Osmo Koivu: "Naiset antoivat oman pehmeän leimansa..." *Ilta-Sanomien* 16.8.1960.
- 33 "Tyttö toimituksen seinällä... poikkeuksellisen siro ja tyylikäs on kiekonheilto-kultamitalityttö Olga Fikotova". Kuvateksti *Urheilulehti* 26.11.1956.
- 34 Rantala 2011, 115.

- 35 Esa: "Osaavat ne naisetkin". *Maaseudun tulevaisuus* 25.6.1964.
- 36 "Kauneuskuningatarta etsitään, parasta vartaloa kuvataan ja saaliiksi saadaan..."
Kuvateksti nuorista urheilijoista *HS* 25.8.1960.
- 37 Pirinen 2006, 14.
- 38 Arponen 1991, 88.
- 39 Pänkäläinen 1998, 7–8; Itkonen et al. 2008, 26.
- 40 Kokkonen 2015, 227.
- 41 Anstiss 2021, 53.
- 42 Laine 1996, 61.
- 43 SVUL:n Oulun Piirin 50-vuotisjuhla: Naisvoimisteluryhmä esiintyy 14.10.1956.
Museovirasto, JOKA Journalistinen kuva-arkisto, JOKAKAL3B:10894.
- 44 Hentilä 2019, 323.
- 45 Rantala 2011, 106.
- 46 Rantala 2011, 111.
- 47 "Nätti ja notkea." Kuvateksti, *Suomen Kuvalehti* 1.12.1956.
- 48 Rantala 2011, 115–116.
- 49 Pirinen 1998, 32–33; Kankaanmäki 2020, 37; Turtiainen 2005, 58–59.
- 50 Kokkonen 2015, 227.
- 51 "Huipputuloksiin mahdollisuuksia vain noin promillella". *Suomen Kuvalehti* 9.5.1980.
- 52 Vares 2022, 12–13.
- 53 Wiederkehr 2009, 561.
- 54 "Kisojen naiset täysverisiä". *Ilta-Sanomat* 19.10.1968.
- 55 "Epähieno sukupuolitarkastus Grenoblessa". *Ilta-Sanomat* 19.10.1968; Wackwitz 1996, 53; Wackwitz 2003, 553.
- 56 Pirinen 1998, 28–29; Irni 2016, 517; Wiederkehr 2009, 557.
- 57 Alen 1985, 8–11.
- 58 Pesa: "Itä-Saksan naiset näyttivät mallia yleisurheilijattarille". *Uusi Suomi* 11.6.1960.
- 59 Kaarlo Hartiala: "Suomalaisetkin lääkärit määränneet hormoneja". *Uusi Suomi* 25.9.1976; Irni 2016, 519.
- 60 Kokkonen 2015, 241–242; Vares 2022, 23–24.
- 61 "Henkeen ja hormoniin". *Ilta-Sanomat* 30.11.1972.
- 62 Irni 2016, 519.
- 63 Hartiala 1997, 108–109; Kokkonen 2015, 118; Irni 2016, 516.
- 64 Pänkäläinen 1993, 39.
- 65 Anstiss 2021, 1.
- 66 "Kolme naista sotaretkelle". *Ilta-Sanomat* 26.8.1960.
- 67 Feminiini: "Nainen Erikin sijaan KOK:hon". *Ilta-sanomat* 18.9.1972.
- 68 Kokkonen 2015, 389.
- 69 Adriansee 2016, 149.
- 70 "Naisten vapautuminen pistänyt tytöt liikkumaan". *Länsi-Savo* 24.5.1980.
- 71 "Kesäolympialaiset käännekohdassa?" *Länsi-Savo* 14.8.1984.
- 72 Heiskala & Husso 2016, 6.
- 73 Arponen 1981, 30.
- 74 Meriläinen 2015, 141–142; Itkonen et al. 2008, 71.
- 75 Arponen 1991, 137–138; Kurvinen 2013, 299–300.

- 76 "Naiset valtaavat uutta alaa". *Ilta-Sanomat* 29.7.1976; Uusivirta 2022; Ks. myös Elkins 1978, 22.
- 77 "Kvinnan tar sin plats i OS – men det går långsamt". *Hufvudstadsbladet* 19.9.1988.
- 78 Kian 2014, 463–464; Anstiss 2021, 80.
- 79 Kuvaaja Sorvoja, Lauri. Keihäänheittäjä Tiina Lillak Kilpailee Kouvolassa 17.7.1981. Museovirasto, JOKA Journalistinen kuva-arkisto, Lauri Sorvojan kokoelma, JO-KALS2Lil01:1.
- 80 "Aika on uuden naisen". *Länsi-Savo* 7.4.1984; Ks. myös Heiskala & Husso 2016, 198–202.
- 81 Karonen, Villstrand & Haapala 2021, 507.
- 82 Kantola, Koskinen Sandberg & Ylöstalo 2020, 12–13.

Lähteet

Ilta-Sanomat 1952/1988
 Helsingin Sanomat 1952/1988
 Hufvudstadsbladet 1952/1988
 Länsi-Savo 1952/1988-
 Maaseudun Tulevaisuus 1952/1988
 Suomen Kuvalehti 1952/1988
 Suomen Urheilulehti 1952/1988
 Uusi Suomi 1952/1988
 Tahto-museo, Helsinki: Liikuntatieteellisen Seuran julkaisut Stadion-lehti ja Liikunta & Tiede -lehti 1964/1988.

Aikalaiskirjallisuus

Alen, Markku. *Anaboliset hormonit ja urheilu*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1985.

Arponen, Antti O., toim. *Suomen urheilu, SVUL 1900/1980*. Helsinki: Suomen valtakunnan urheiluliitto, 1981.

Elkins, Hollis. "Time for a Change: Women's Athletics and the Women's Movement." *A Journal of Women Studies* 3, no. 1 (1978): 22–25. <https://doi.org/10.2307/3345986>.

Hartiala, Kaarlo. *Urheilun kahdet kasvot Terve sielu terveessä ruumiissa vai rahan ja dopingin vallassa*. Vihti: Karprint, 1997.

Pirinen, Esko, toim. *Terve urheilun maa*. Helsinki: Tammi, 1968.

Tutkimuskirjallisuus

Adriansee, Johanna. "Gender Diversity in the Governance of Sports Association. The Sydney Scoreboard Global Index of Participation." *Journal of Business Ethics* 137, no. 1 (2016): 149–160. Berlin: Springer, 2016. <https://www.jstor.org/stable/24755752>.

Anstiss, Sue. *Game On: The Unstoppable Rise Of Women's Sport*. London: Unbound, 2021.

Arponen, Antti O. *Olympiakisat Ateenasta Atlantaan*. Helsinki: WSOY, 1996.

- Arponen, Antti O. *Amatööreistä ammattilaisiksi Urheilutoimittajain liitto 1931–1991*. Helsinki: Urheilutoimittajain liitto, 1991.
- Hannus, Matti, Esa Laitinen & Seppo Martiskainen, toim. *Kalevan kisat, Kalevan malja: vuosisata yleisurheilun Suomen mestaruuksia*. Helsinki: SUL, 2002.
- Hentilä, Seppo. *TUL liikuttaa, kasvattaa, vaikuttaa*. Helsinki: SKS, 2019.
- Heiskala, Risto & Marita Husso. Suomalaisen sukupuoliradikalismien kolme aaltoa ja erojen politiikka. Teoksessa *Sukupuolikysymys*, toimittaneet Marita Husso & Risto Heiskala, 187–208. Helsinki: Gaudeamus, 2016.
- Husso, Marita & Risto Heiskala, toim. *Sukupuolikysymys*. Helsinki: Gaudeamus, 2016.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Keijo Rantanen, toim. *Onnen aika? Valoja ja varjoja 1950-luvulla*. Jyväskylä: Atena, 2013.
- Itkonen, Hannu, Kalervo Ilmanen, Pertti Matilainen & Liina Jaskari, toim. *Media urheilun tulkkina ja tekijänä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2008.
- Irni, Sari. "Steroid Provocations: On the Materiality of Politics in the History of Sex Hormones." *Journal of Women in Culture and Society* 41, no. 3 (2016): 507–529
- Jalava, Marja. *J.V. Snellman Mies ja suurmies*. Helsinki: Tammi, 2006.
- Kaarninen, Mervi. "Lättähattuja, villamyssymissejä ja nilkkasukkatyttöjä." Teoksessa *Onnen aika? Valoja ja varjoja 1950-luvulla*, toimittaneet Kirsi-Maria Hytönen & Keijo Rantanen, 67–76. Jyväskylä: Atena, 2013.
- Kankaanmäki, Emmi. *Naisten toissijaisuus urheilumediassa Tutkimus Helsingin Sanomien urheilu-uutisoinnista tammikuussa 2017*. Pro gradu, Sukupuolen tutkimus. Helsingin yliopisto, 2020.
- Kantola, Johanna, Paula Koskinen Sandberg & Hanna Ylöstalo, toim. *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia. Talouskriiseistä tasa-arvon kriiseihin*. Helsinki: Gaudeamus, 2020.
- Karonen, Petri, Nils Erik Villstrand & Pertti Haapala, toim. *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400/2000. Osa 1 Rakenteet ja instituutiot*. Tampere: Vastapaino, 2021.
- Kian, Edward M. "Sexuality in the mediation of sport". Teoksessa *Routledge Handbook of Sport, Gender and Sexuality*, toimittaneet Jennifer Hargreaves & Eric Anderson, 461–469. Oxfordshire: Routledge, 2014.
- Kokkonen, Jouko. *Suomalainen liikuntakulttuuri – juuret, nykyisyys ja muutossuunnat*. Helsinki: Urheilumuseosäätiö, 2015.
- Kurvinen, Heidi. "En mä oo mies enkä nainen. Mä oon toimittaja." *Sukupuoli ja suomalainen toimittajakunta 1960- ja 1970-luvuilla*. Oulu: Oulun yliopisto, 2013.
- Laine, Leena. "Säkkijuoksijat ja hiilimurskan sankarit." Teoksessa *Suomalaisen arjen historia 3. Modernin Suomen synty*, toimittaneet Kai Häggman et al., 218–233. Helsinki: Weilin + Göös Oy, 2007.
- Laine, Leena. *Työväen urheiluliikkeen naiset*. Helsinki: Otava, 2000.
- Laine, Leena. "Kuinka ylittää rajat? Naiset Pohjoismaiden urheilujärjestöissä. *Olympialaiset ja naisliikunta – satavuotiaat*." Teoksessa *Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1996*, 39–52. Suomen Urheiluhistoriallinen seura, Helsinki 1996(a).
- Laine, Leena. "Voimistelevat ja urheilevat aatteen sisaret. Piirteitä työläisnaisten liikuntakulttuurin kehityksestä." Teoksessa *Liikkeen puolesta, Työväen urheiluliiton naisia 1919–1996*, toimittanut Paula Hihnala, 9–94. Helsinki: TUL ry, 1996(b).

- Luhtakallio, Eeva. "Visuaalinen julkisuus ja sukupuolen representaatio." Teoksessa *Sukupuolikysymys*, toimittaneet Marita Husso & Risto Heiskala, 92–121. Helsinki: Gaudeamus, 2016.
- Meier, Henk Erik, Mara Verena Konjer & Jörg Krieger. "Women in International Elite Athletics: Gender (in)equality and National Participation." *Frontiers in Sports and Active Living* 3 (2021): 709640. doi:10.3389/fspor.2021.709640
- Meriläinen, Reetta. *Tytön tie*. Helsinki: Kirjapaja, 2015.
- Mikkonen, Marjukka. *Understanding Gender (In)Equality in Leadership Positions in Sport. A Multilevel Perspective*. Tampere University Dissertations 819, 2023.
- Nevala, Arto, toim. *Olympialaiset ja naisliikunta – satavuotiaat. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1996*. Helsinki: Suomen Urheiluhistoriallinen seura, 1996.
- Pietikäinen, Sari & Anne Mäntynen. *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino, 2019.
- Pirinen, Riitta. Sukupuoli ja mediaurheilu. Teoksessa *Urheilu, historia ja julkisuus. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1998*, toimittanut Anssi Halmesvirta & Heikki Roiko-Jokela, 25–35. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, 1998.
- Pirinen, Riitta. *Urheileva nainen lehtiteksteissä*. Tampere: University Press, 2006.
- Pulkkinen, Tuija & Antu Sorainen, toim. *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Helsinki: SKS, 2011.
- Pänkäläinen, Seppo. *Suomalainen urheilujournalismi*. Helsinki: Liikuntatieteellinen Seura, 1998.
- Pänkäläinen, Seppo, toim. *Suomalainen doping*. Helsinki: Hanki ja jää, 1993.
- Railo, Erkkä & Paavo Oinonen, toim. *Media historiassa*. Turku: Turun historiallinen yhdistys ry, 2012.
- Rantala, Maria. "Vaatimattomia voittajia ja viehkeitä viekoittelijoita. Naisurheilun valokuvat Suomen Urheilulehdessä 1945–1969." Teoksessa *Nainen housuissa. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2011*, toimittaneet Heikki Roiko-Jokela & Esa Sironen Esa, 103–127. Helsinki: Urheiluhistoriallinen seura, 2011.
- Siukonen, Markku. *Suuri olympiateos 1896. Kisojen historia, Suomen olympiataival kesä- ja talvikisoissa*. Jyväskylä: Docendo, 2012.
- Turtiainen, Jussi. "Hirviöitä ja bikinejä –urheilevat naiset maskuliinisuuden varjossa." Teoksessa *Median merkitsemät Ruumis ja sukupuoli kuvassa*, toimittaneet Marianne Laiho & Iiris Ruoho, 51–68. Jyväskylä: PS-kustannus, 2005.
- Urponen, Maija. *Yli kaikkien rajojen? Helsingin olympialaiset ja Armi Kuusela kansainvälisyyden kynnyksellä*. Helsinki: SKS, 2010.
- Uusivirta, Minna. "50 vuotta sitten Yhdysvalloissa syntyi laki, joka mullisti naisten urheilun." *Helsingin Sanomat* 29.12.2022. <https://www.hs.fi/urheilu/art-2000009291987.html> (haettu 22.2.2023).
- Vares, Vesa. *Enemmän kuin peliä. Naisten jalkapallo tasa-arvon tiellä maailmalla ja Suomessa*. Helsinki: Suomen Urheiluhistoriallinen seura, 2022.
- Wackwitz, Laura. "Verifying the Myth: Olympic Sex Testing and the Category 'Woman.'" *Women's Studies International Forum* 26, no. 6 (2003): 553–560.
- Wackwitz, Laura. "Sex testing in international women's athletics: A history of silence." *Women's Sport and Physical Activity Journal* 5, no. 1 (1996): 51–68.

Wiederkehr, Stefan. "We Shall Never Know the Exact Number of Men who Have Competed in the Olympics Posing as Women: Sport, Gender Verification and the Cold War." *The International Journal of the Sport History* 26, no. 4 (2009): 556–572.